

Recenzja: G. Pelczyński, *Mniejsze mniejszości i inne szkice*, Wrocław 2017, ss. 116

Review: G. Pelczyński, *Mniejsze mniejszości i inne szkice*, Wrocław 2017, pp. 116.

Streszczenie: Recenzja zbioru krótkich esejów na temat mniejszości mieszkających w Polsce i Polaków w diasporze. Grzegorz Pelczyński przedstawia refleksje zarówno na temat grup o statusie mniejszości, jak i innych wspólnot, omawiając różne aspekty ich życia społecznego, sytuację prawną, a także zagadnienia językowe, religijne i kulturowe. Oprócz tekstów na temat słowiańskich społeczności emigracyjnych (Słowianie w Polsce i Polacy za granicą), w pracy omawiane są także wspólnoty niesłowiańskie.

Słowa kluczowe: mniejszości, Polska, imigranci, repatrianci, historia, kultura, etniczność, religia

Summary: Review of a collection of short essays on minorities living in Poland and Poles in diaspora. Grzegorz Pelczyński presents reflections both on the groups with minority status and other communities, referring to various aspects of their social life, legal situation, as well as linguistic, religious and cultural issues. Apart from texts on Slavic emigrant communities (Slavs in Poland and Poles abroad), the work also discusses non-Slavic communities.

Key words: minorities, Poland, immigrants, repatriates, history, culture, ethnicity, religion

Kryteria Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym spełnia w Polsce 13 społeczności i jeden język (Dziennik Ustaw 2005). Ponadto ustawa wprowadza pojęcie języka regionalnego – kaszubskiego, które nie jest tożsame z nadaniem Kaszubom statusu mniejszości narodowej lub etnicznej. Tytuł książki Grzegorza Pelczyńskiego *Mniejsze mniejszości i inne szkice* wymaga wyjaśnień. Przede wszystkim określenie „mniejsze” użyte w stosunku do mniejszości jest względne i odnosi się do lokalnego kontekstu. Jedyne ustawowe odniesienie do liczebności grupy mniejszościowej dotyczy jej porównania z większością „jest mniej liczebna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej” i nie określa w żaden sposób minimalnej liczby członków tego typu społeczności (Dziennik Ustaw 2005: 2). Porównanie z większością lub grupami o statusie mniejszości w innych państwach regionu prowadziłyby do stwierdzenia, że wszystkie społeczności, którym ustawa w Polsce nadała szczególny status są „mniejsze”. Według wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2011 r., w którym po raz pierwszy wprowadzono możliwość zadeklarowania przynależności do więcej niż jednej grupy etnicznej, najliczniejsze grupy o statusie mniejszościowym w Polsce to Niemcy (126 tys.), Ukraińcy (49 tys.) i Białorusini (46 tys.). Porównanie z liczącą 458 tys. os. mniejszością węgierską na Słowacji lub polską (200 tys.) i rosyjską (177 tys.) mniejszością na Litwie (por. Infostat 2009; GUS 2011: 106; OSPStat 2013: 149), zwłaszcza

jeśli uwzględnimy ogólną liczbę ludności tych państw, nie pozwala traktować nawet największych grup mniejszościowych w Polsce jako „większych”. Nieoczywiste jest także użycie samego pojęcia „mniejszości”, które w książce G. Pełczyńskiego różni się istotnie od definicji ustawowej, opartej m.in. na kryterium co najmniej stuletniej obecności przedstawicieli danej grupy na terenie Polski. Takie podejście pozwoliło na autorski dobór opisywanych społeczności. W ten sposób w omawianej publikacji znalazły się szkice na temat jedynie czterech uznawanych przez polskie prawo mniejszości (Tatarów, Ormian, Karaimów i Żydów), a brak pozostałych grup G. Pełczyński zrekompensował charakterystyką sytuacji społecznej wspólnot imigrantów, repatriantów i mniejszości historycznych, tworzonych wokół konkretnej idei etnopolitycznej w określonym czasie.

Tom otwiera przedmowa Karola Piaseckiego, która stanowi ogólne wprowadzenie i wyjaśnia potrzebę powstania tej publikacji: choć mniejszości są stałym elementem polskiego krajobrazu historyczno-kulturowego poświęcano im dotąd zbyt mało uwagi, a zainteresowanie kolejnych polskich rządów rodakami pozostającymi za granicą nie z własnej woli też było niewystarczające. Praca G. Pełczyńskiego jest próbą zmiany tego stanu rzeczy poprzez zainteresowanie szerszego grona czytelników rozważaniami na temat poszczególnych grup w przystępnej formie, lecz bez nadmiernych uproszczeń. Większość z tekstów ma charakter popularnonaukowy. Były już one wcześniej drukowane w czasopiśmie krajoznawczych i kulturoznawczych, m.in. „Poznaj swój Kraj” i „Akant” w latach 2012–2016.

Niektóre spośród 30 esejów zostały pogrupowane w większe całości – rozdziały, rozpoczynające się od tekstu wprowadzającego do kilku szczegółowych opisów wspólnot. Jako pierwsze autor omówił tytułowe „mniejsze mniejszości”: Karaimów, Tatarów, Ormian, Wilamowian, Serbołużyczan, Węgrów, Gruzinów, Bułgarów i Wietnamczyków. Już sama lista tych społeczności stanowi najlepszy przykład nieoczywistego podejścia G. Pełczyńskiego do tematu. Obok wspólnot żyjących w Polsce od wielu stuleci i należących do mniejszości według ustawowych kryteriów, jak w przypadku pierwszych trzech grup, znaleźli się np. współcześni imigranci z Wietnamu lub Serbołużycanie, którzy mieszkają przede wszystkim na terenie Niemiec, a „polską” mniejszością byli tylko za panowania Bolesława Chrobrego. Wszystkie te grupy łączy jednak niewielka liczebność i określony związek z Polską. Poszczególne eseje liczą od jednej do trzech stron i oprócz ogólnego wyjaśnienia obecności danej grupy na terenie Polski, zawierają bliższe omówienie jednego lub kilku zagadnień opisujących relacje danej grupy z Polakami – kulturowe, historyczne, językowe i in.

Nieco dłuższe teksty zostały poświęcone mniejszościom religijnym¹, głównie chrześcijańskim, ale także muzułmanom, buddystom oraz małym i egzotycznym dla większości mieszkańców naszego kraju wspólnotom, do których należą wspólnoty rodzimowierców, a także Polakom w koloniach, w których znaleźli się w wyniku zawirowań historycznych, np. na Haiti. G. Pełczyński dość dokładnie opisał również polskie aspiracje kolonialne, stowarzyszenia i organizacje planujące ten kierunek ekspansji ekonomicznej i geograficznej.

¹ Problematyka mniejszości religijnych i migracji z powodów religijnych była omawiana także w jednym z tekstów w końcowej części książki.

Dwa eseje dotyczą mniejszości wymyślonych: Goralenvolku i Słowińców. Ich „rodowody” dość mocno różnią się od siebie, ponieważ jedna ze społeczności, czy raczej jej koncepcja, została stworzona w czasie II wojny światowej w wyniku podejmowanych przez nazistowskich naukowców prób przekształcenia tożsamości grupowej Górali Podhalańskich w odrębny od Polaków naród, m.in. poprzez znajdowanie w nim podobieństw z kulturami germańskimi, natomiast druga powstała na łonie językoznawstwa w związku z opisem zachodnich obszarów Kaszubszczyzny. Łączy je jednak zaangażowanie ideologii i zewnętrzne źródło szukania uzasadnienia dla przedsięwziętej kategoryzacji języka lub mówiącej nim społeczności. Do historycznych relacji polsko-niemieckich i podobnego okresu nawiązuje także kolejny tekst, dotyczący tzw. *Ostkinder*, polskie dzieci porywane w czasie II wojny światowej przez Niemców w celu ich przenerodowienia. Prawdopodobnie ze względu na odniesienie do tego samego okresu, do powyższych esejów został dołączony krótki rozdział dotyczący funkcjonowania polskich władz na uchodźstwie.

Kolejne podrozdziały tworzą większą całość poświęconą reemigrantom – Polakom powracającym do ojczyzny w drugiej połowie XX w. z Francji, Belgii, Bukowiny, Jugosławii, Mandżurii i Sachalinu. Każda z tych społeczności posiada swoich bardziej lub mniej znanych przedstawicieli, a wiele z nich doczekało się pokaźnej literatury naukowej zakresu historii, literaturoznawstwa i językoznawstwa, zarówno w odniesieniu do diaspory, jak i adaptacji w Polsce (zob. m.in. Krasowska 2010; Кодзис 2018; Krasowska, Pokrzyńska, Suchomłynow 2018). Mimo lekkiej i możliwie łatwo przyswajalnej formy esejów G. Pełczyński nie unika w nich kwestii problemowych, do jakich na pewno należy stosunek polskich władz, ale przede wszystkim polskiego społeczeństwa do rodaków ze Wschodu. Rozdział pod wymownym tytułem „Niechciani Polacy” opisuje zaniedbania i brak zainteresowania systemowym rozwiązaniem problemu repatriacji z Kazachstanu zarówno w czasach PRL, jak i po transformacji ustrojowej, a także problemy społeczno-kulturowe, z jakimi muszą stykać się powracający do ojczyzny przodków. Brakowi właściwego zaangażowania ze strony kolejnych rządów towarzyszy rezerwa lub nawet niechęć ze strony współrodaków, traktujących repatriantów jako nie-swoich (por. Książek 2013).

Zbiór kończą trzy eseje o tematyce społeczno-kulturowej. Pierwszy z nich, poświęcony literaturze przygranicznej, oparty jest na przykładach Zaolzia i Kresów Północno-Wschodnich, natomiast dwa kolejne odnoszą się do kultury żydowskiej: kina jidysz oraz filosemityzmu, który w tytule został nazwany anty-antysemityzmem.

Choć emigracja nie jest przewodnim motywem zbioru, wiele z rozdziałów dotyczy funkcjonowania słowiańskich wspólnot imigracyjnych w Polsce lub Polaków na obczyźnie, a także szczególnej formy migracji jaką jest repatriacja. Praca G. Pełczyńskiego ma w przeważającej części charakter popularnonaukowy, ponieważ taka była pierwotna rola tworzących ją tekstów, ale wersję książkową wzbogacono o wykaz wybranych pozycji z zakresu poszczególnych tematów, co może być przydatne, jeśli czytelnik zechce potraktować te zresztą napisane eseje do dalszych poszukiwań w zakresie funkcjonowania niewielkich i nietypowych wspólnot mniejszościowych w Polsce.

Literatura:

- GUS, 2011, *Główny Urząd Statystyczny. Raport z wyników. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań*, Warszawa, https://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/lud_raport_z_wynikow_NSP2011.pdf [14.07.2018].
- Dziennik Ustaw, 2005, *Dziennik Ustaw: Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*, nr 17, poz. 141, Warszawa, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20050170141/U/D20050141Lj.pdf> [14.07.2018].
- Infostat, 2009, *Demographic data from population and housing censuses in Slovakia*, http://sodb.infostat.sk/sodb/eng/1848-2001/tab.III.2-2B_en.htm [14.07.2018].
- Krasowska H., Pokrzyńska M., Suchomłynow L. 2018, *Świadectwo zanikającego dziedzictwa. Mowa polska na Bukowinie: Rumunia – Ukraina*, Warszawa.
- Krasowska H. (red.), 2010, *Bukowina. Integracja społeczno-kulturowa na pograniczu*, Warszawa.
- Książek J., 2013, *Z wyspy na wyspę. Sytuacja młodych repatriantów z Kazachstanu problemy identyfikacji zbiorowej na przykładzie absolwentów polskich uczelni*, [w:] *Słowiańskie wyspy językowe i kulturowe*, Nowicka E., Gluszkowski M. (red.), Toruń, ss. 101–118.
- OSPStat, 2013, *Report on the Population and Housing Census of the Republic of Lithuania, Ethnicity, Mother Tongue and Religion*, Vilnius, http://statistics.bookdesign.lt/dalis_04.pdf [14.07.2018].
- Кодзис Б., 2018, *Польская диаспора в Харбине (1898–1949)*, „Emigrantologia Słowian” 4/2018, ss. 29–51.

References:

- GUS, 2011, *Główny Urząd Statystyczny. Raport z wyników. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań*, Warszawa, https://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/lud_raport_z_wynikow_NSP2011.pdf [14.07.2018].
- Dziennik Ustaw, 2005, *Dziennik Ustaw: Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*, nr 17, poz. 141, Warszawa, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20050170141/U/D20050141Lj.pdf> [14.07.2018].
- Infostat, 2009, *Demographic data from population and housing censuses in Slovakia*, http://sodb.infostat.sk/sodb/eng/1848-2001/tab.III.2-2B_en.htm [14.07.2018].
- Kodzis B., 2018, *Polskaya diaspora v Harbine (1898–1949)*, „Emigrantologia Słowian” 4(2018), pp. 29–51.
- Krasowska H., Pokrzyńska M., Suchomłynow L. 2018, *Świadectwo zanikającego dziedzictwa. Mowa polska na Bukowinie: Rumunia – Ukraina*, Warszawa.
- Krasowska H. (ed.), 2010, *Bukowina. Integracja społeczno-kulturowa na pograniczu*, Warszawa.

- Książek J., 2013, *Z wyspy na wyspę. Sytuacja młodych repatriantów z Kazachstanu problemy identyfikacji zbiorowej na przykładzie absolwentów polskich uczelni*, [in:] *Słowińskie wyspy językowe i kulturowe*, Nowicka E., Głuszkowski M. (eds.), Toruń, pp. 101–118.
- OSPStat, 2013, *Report on the Population and Housing Census of the Republic of Lithuania, Ethnicity, Mother Tongue and Religion*, Vilnius, http://statistics.bookdesign.lt/dalis_04.pdf [14.07.2018].